

A MŰFORDÍTÁS ,,TANKÖNYVE“

Szabó Ede: *A műfordítás*

Holott kis nép, kis nyelvterület vagyunk, holott a magyar olvasók nagy része képtelen lenne megismerni a világirodalmat nélküle, holott igen tisztos műlra tekinthet vissza, s ma is kiváló teljesítmények öregbítk jöhíret, holott... de abbahagyom a soha nem eleget ismételt közhelyek sorolását, s inkább azt írom le, amit ez a sok „holott“ mégis megenged, tehát: műfordításunk dolga változatlanul kissé furcsán áll. Az irodalompolitika, a kritika, az oktatásügy, az irodalmi közvélemény (ha nálunk egyáltalán van ilyen) s az olvasók szemléletében egyaránt.

Példákat? Egy gyakorló műfordító számára kínos, mert önreklámnak tűnhetik a tételes panasz-lista. De mit hall mondjuk egy középiskolás diák a műfordításról (sőt egy főiskolás vagy egyetemi hallgató), s mit tanít róla egy középiskolai tanár? Akkor is, amikor Janus Pannoniusszal, Baudelaire-rel vagy Majakovszkijjal foglalkoznak például. Hány szerkesztő véli fontosnak, hogy kritikusai a fordításról is ejtsenek néhány szót egy-egy bírálatukban? Kinek jut eszébe az olvasók közül (s többnyire nem a maguk hibájából), hogy Hemingway vagy Gorkij végül is nem magyarul írt?

Ezek miatt s még sok egyéb miatt fogadtam akkora örömmel Szabó Ede könyvét. Nyilván jóval nagyobb örömmel mint a kiadó, melyet meg kell ugyan dicsérni vállalkozásért, de némi szomorúsággal, hogy bátorságából (irodalompolitika? kiadói politika? gazdasági megfontolások?) mindössze 2500 példányra futotta. Szabó Ede műve ugyanis – elnézést az előzetes summázásért – kitűnő eszköz (lenne) az egészségtelen szemlélet megváltoztatására.

A könyv jellemzésére szeretném mindjárt műfaji meghatározását adni. Hivatalosan bizonyára monográfiaának mondatik, én sokkal szívesebben nevezném tankönyvnek. Még hozzá úgy tankönyvnek, ahogyan a tankönyveket én képzelem – s néha látom is. Okosnak, az írójuk nagy anyagából való kisebb anyagnak, mely mégis mindent tartalmaz; erősen didaktikusnak, de hogy ezt ne vegyem észre; színesnek, olvasmányosnak, világosnak, szépen megírtnak. Olyannak, ami vonzza az

embert, nem riasztja; ami nem kényszerít fölösleges szellemi erőfeszítésre eszközeivel és módszerével; lehetővé teszi, hogy energiám az ismeretanyag befogadására használódjék, ne kibogozására. Nos, így hívom én Szabó Ede könyvét tankönyvnek.

Negyedfélszáz lap az egész, de valamiképpen minden benne van: a műfordítás elméletének problémáitól a műfordítás történetéig. Tanulságos már szerkezeti fölépítése is. Az *Előszó* – túlzott szerénységgel – az író célját fogalmazza meg, mely: „... nem a tudományos rendszerezés, nem is a műfordítás történetének vagy elméletének feldolgozása...“ „S nem is a szakmabeliekre, a műfordítókra gondoltam írás közben; nekik valószínűleg nem sok újat mondhat munkám... Egyszerűen: az olvasókkal igyekszem megismertetni, megkedveltetni a műfordítást...“ Sietek hozzátenni: a könyv ennél sokkal több, s még azt is – ha egyáltalában nyilatkozhatom a műfordítók nevében –: nekem igenis sok újat mondott.

A *Bevezetés* remekül tömörített fölvetése a problémának, vázolója a kezdeteknek, s műfordításunk fő törekvéseinek megjelölése. Itt különösen megszívlelendő az a megállapítása, hogy: „Európa többé nem a világ közepe (vajon az volt-e valaha is) – ezt tudomásul kell vennünk s azt is, hogy a miénknél ősiabb távoli kultúrák is jogosan követelhetik egyenrangúságukat.“

A *Mesterség – művészet* című rész első fejezete *Fordítás vagy lefordítás?* címmel a versfordítás, második fejezete *Kötöttség vagy kötetlenség?* címmel a széppróza kérdéseit vizsgálja. A *Műfordítás – világirodalom* című második rész két fejezete végül a magyar műfordítás történetét adja.

A legizgalmasabb számomra az első rész, feltehetően azért, mert Szabó Ede itt úgy beszél a műfordítás rejtelméről, mint saját kalandjairól. Belülről nézi, érthető módon, hiszen kitűnő műfordító maga is, versben, prózában egyként.

Minden tételét imponálóan gazdag példanyaggal dokumentálja, s a különféle nézetek s variációk között nagy biztonsággal választ, ítélt és indokol, akár a formahűségéről, akár a nyersfordításról, a nyelvtudásról, az egyenrangúságról vagy bármiről van szó.

Az *Iránytű a szemben* című alfejezetnek (most veszem észre, hogy a magyar nyelv milyen szegény a könyvek formai beosztásának jelölésében) szerintem *legalább* középiskolai tankönyvben lenne a helye. Még példa-

tára is alig igényelne változtatást. Ugyancsak kiválóan tanulságos a *Sohamár és sohasem* című alfejezet is, melyben Goethe a *Vándor esti dala* és Poe *A holló* című versének fordításait elemezve a műfordítás legmélyebb titkairól nyilatkozik, s igazolja egyúttal rendkívüli beleérző képességét.

„Prózát fordítani biztosan egyszerűbb, mint verset – véli a közhiedelem” – ezzel kezdődik a szépprózai fordításról szóló *Kötöttség vagy kötetlenség* című fejezet, amely talán még a versfordítást tárgyalónál is inkább hézagpótló. Mert valóban: a prózafordítónak aztán végképp kevés a becsülete. Szabó Ede itt is remek didaktikai érzékkel közelít a problémákhoz, s bontja ki őket lépésről lépésre. Mindenekelőtt a „kötetlenségről” bizonyítja be, hogy az nem is annyira kötetlenség, legfeljebb más kötöttség, mint a versé, de épp annyira fontos. Aztán a „szó hatalmá”-val foglalkozik, ugyancsak példák seregét idézve, majd a mondatszerkesztéssel s a műfordítói tehetség követelményeivel. Szeretném kiemelni a *Nagyregény – kisregény* két alfejezetét. Már csak azért is, mert ebben a legvilágosabb a könyv egy további erénye: az, hogy Szabó Ede a műfordítás elméletén és történetén túl mennyi mindent ad az olvasónak. Itt például a kisregény-nagyregény tiszta fogalmi meghatározásait vagy ennek a résznek a végén a novella, dráma ismérveit s később a magyar műfordítás történetével valamiféle „egyszempontú dióhéj-irodalomtörténetet”, – ahogy maga mondja.

Talán kevésbé látványos a *Műfordítás – világirodalom* című rész. Szabó Ede bő tárgyi tudása, anyagismerete, szerkesztőképessége és pedagógiai érzéke viszont a könyvnek ebben a felében a legnyilvánvalóbb. Nagy lépésekkel, de semmi fontosat, lényegeset el nem kerülve vezet végig műfordítás-történetünkön a kezdetektől a máig, s tesz közben helyére mindenkit és mindent, oszlat el makacs közhiedelmeket (mint pl. a Károli Gáspár-féle bibliafordításhoz kapcsolódókat), emel ki és fényesít meg elhomályosult neveket (pl. Baróti Szabó Dávid, Virág Benedek, Zempléni Árpád).

Egyetlen megállapításának kell itt csupán ellentmondanom. Rilke *Aldozat* című versének a Radnóti-féle fordításáról azt mondja:

„Íme egy Rilke-vers – nem is a legjelentősebb, nem is a legszebb Rilke-versek közül való, de Radnóti fordításában *azzá* vált.” Alig hinném. Szerintem Radnóti fordítása halványabb az eredetnél. A „mert te vársz ma rám” mennyivel lazább, töredezettebb és szűkebb értelmű az „und du wartest nur”-nál, a második strofa végén a „steht” jelenideje mennyivel távlatosabb a „bujdokolt”-nál, s az utolsó sorokban a félrefogást súroló: „will ich nach dir nennen am Altare” „rólad kap nevet, az oltár épül”. Tévedés ne essék: nagyszerű műfordítónak tartom Radnótit, legfeljebb éppen ennek a fordításának idézésével és értékelésével nem tudok egyetérteni.

S ha még hibát keresnek, megemlíteném (noha érdekelt vagyok), hogy Faust-fordításaink ugyancsak megérdemeltek volna néhány szót, Sárközi fordításán túl is. Az aligha lehet rá ellenérv, hogy az élő műfordítókra kevés szó esik, mert hát Devecseri Homéroszról – megérdemelten – van mondanivalója jócskán Szabó Edének.

Úgy érzem továbbá, hogy – bár érdekesen írja meg – kicsit túl részletezi bibliafordításaink történetét.

Nem osztom véleményét abban sem, hogy Szabó Lőrinc Jammes-fordításairól fenntartással szól. Szerintem Szabó Lőrinc alighanem a legjobb Jammes-fordítónk. A francia költő raffinéltan művészi sutaságát, búbajos kölyök-kutya-esetlenségét nagyon tudatosan rimelési pongyolaságait Szabó Lőrinc nagyszerűen tolmácsolja.

Ezek az apró ellenvetések, melyeket ugyan gyarapíthatnék még, de semmiesetre sem fontosabbakkal, nem kisebbítik a tanulmány értékét, rangját.

Szabó Ede – szerényen – ezt írja a könyv utolsó sorában: „Amit ígertem: a műfordítás szépségeinek és buktatóinak, értékének és szerepének ismertetését – remélem, sikerült többé-kevésbé beváltanom.” Szeretném írásban megnyugtanni, s talán nemcsak a magam nevében: vállalását sokszorosan s gazdagon teljesítette. Most már csak az van hátra, hogy könyvét minél többen el is olvassák. A maguk érdekében!

(Gondolat)

CSORBA GYÖZÖ